

Muhafazakâr Düşüncede Toplum*

Ömer Çaha**

Muhafazakârlık söz konusu olduğunda genelde “muhafazakâr dünya görüşü”, “muhafazakâr siyaset” ve “muhafazakâr tutum” gibi bir tasnif yapılır. Muhafazakâr dünya görüşü, Tanrı inancı, din ve maneviyatçılığı esas alırken; muhafazakâr siyaset bu tür değerler üzerinden politika üretmeyi öngören bir siyaset tarzıdır. Muhafazakâr dünya görüşü ile muhafazakâr siyaset arasında büyük ölçüde bir örtüşme, bir paralellik bulunur. Muhafazakâr dünya görüşü, muhafazakâr siyasetin ana çerçevesini ve ilham kaynağını oluşturur. Başka bir deyişle muhafazakâr siyasetin hareket noktasının muhafazakâr dünya görüşü olduğu söylenebilir.

Oysa “muhafazakâr tutum,” siyaset düşüncesi literatüründe genel olarak farklı bir muhafazakârlık türü olarak kabul görmektedir. Muhafazakâr tutum, sadece muhafazakâr dünya görüşünden beslenmez. “Dünün devrimcileri, yarının muhafazakârları” deyişi tam da bu tarz bir muhafazakârlığı anlatır. Bir boyutu, davranışlardaki tutuculukla ilgili olmakla birlikte, tutum muhafazakârlığı esas itibarıyla iktidarı ve sistemi değişimin dışında tutmaya çalışan statükocu bir siyasete işaret eder. Statükocu siyaset, sadece muhafazakâr dünya görüşüne sahip

** Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

insanların ya da hareketlerin geliştirdiği bir siyaset tarzı değildir. Devrimci siyaseti benimseyen sosyal veya siyasal hareketler de zamanla statükocu bir tavır, bir tutum takınabilmektedirler. Bunun canlı örneklerini kendi ülkemizde fazlasıyla görmekteyiz. Dolayısıyla, muhafazakâr tutum daha çok iktidar endeksli bir reflekse işaret eder. Siyasal iktidarı elinde bulunduranların hangi dünya görüşünden olursa olsun geliştirmiş olduğu korumacı refleksi tutum muhafazakârlığı olarak okumak gerekir.

Bu çalışmada muhafazakârlıkla ilgili bu ayrıma ayrıntılı biçimde girmeden, Avrupa’da gelişmiş olan muhafazakâr düşünce ve siyasetin genel olarak altını çizdikten sonra, muhafazakâr düşüncede toplum üzerinde yoğunlaşmaya çalışacağız. Çalışmada ayrıca muhafazakâr toplumun temel organları ve bu organların işlevine dikkat çekeceğiz.

Muhafazakâr düşünce ve siyaset menşei itibarıyla Avrupa kaynaklıdır. Avrupa’da gelişmiş olan modern siyaset düşüncesinin bir versiyonu muhafazakâr düşüncedir. Bu düşünce üzerinden bir siyaset tarzı üretilmiş ve zamanla Avrupa’daki bazı partilerin referans çerçevesini oluşturmuştur. Bu bakımdan

“muhafazakâr düşüncede toplum” gibi bir konuyu incelerken ister istemez bu düşüncenin anavatanına gitmek durumunda kalmaktayız.

Muhafazakârlık ve Düşünsel Kaynakları

Muhafazakârlık, modern siyaset düşüncesini ve politik tutumunu etkileyen üç önemli düşünce geleneğinden biri. Onaltıncı yüzyıldan itibaren Avrupa’da gelişen üç düşünce geleneği muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm olmuştur. Yirminci yüzyıl bu üç düşüncenin ve değişik yorumlarının siyaset sahnesinde sergilendiği bir yüzyıldı. Ancak yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde sosyalist düşüncenin yenilgiye uğradığını, muhafazakârlıkla liberalizminse ekonomiden siyasete uzanan genişçe bir alanda önemli bir zafer kazandığını görüyoruz. Yirminci yüzyıl boyunca özellikle faşizm ve sosyalizme karşı stratejik müttefikler olarak birlikte hareket eden bu iki düşünce geleneği, yüzyılın sonunda giderek birbirine yaklaşarak ortak felsefi ve siyasî paydalar etrafında buluştular.

Muhafazakârlığın demokrasiyle ilişkisi söz konusu olduğunda liberalizmle kurduğu ortak noktalar kendiliğinden gündeme gelmektedir. Aslında muhafazakârlığın, demokratik sistem içinde hem demokrasiye katkıda bulunmasını hem de demokrasiden yararlanmasını sağlayan yanı liberalizmle olan akrabalığıdır. Muhafazakârlığın liberalizmle buluşma noktası, reaksiyoner politik tutumdan çok; dünyaya, evrene, insana, topluma, devlete ve bilgiye bakışını belirleyen felsefi çerçeve olmuştur. Muhafazakârlığın, demokrasiyle uyumunu sağlayan husus da bu felsefi çerçevedir.

Bu çerçevede analiz edildiğinde, muhafazakârlığın aslında Avrupa’da Hristiyan Demokrat partilere ilham oluşturan politik bir hareket olmanın ötesinde kapsamlı, köklü bir

tarihsel arka plânı olduğu görülür. Felsefi düzeyde muhafazakârlığı beşinci yüzyıldaki Kilise babalarından St. Augustine’e, hatta daha da ileri giderek Antik Yunan’da Aristo’ya kadar götürmek mümkündür. Muhafazakârlığın bu iki kaynakla irtibatı ayrıntılı biçimde üzerinde durulması, tartışılması gereken bir konu. Ancak modern dünyada muhafazakâr felsefenin en önemli kaynağı David Hume olmuştur. Hume’un geliştirdiği bilgi felsefesi modern dünyadaki tüm muhafazakârların temel referansını oluşturmaktadır.

Hume’un bilgi felsefesi, çağdaş ve siyasal liberalizmin fikir babası John Locke’da olduğu gibi “saf akla” değil, “tecrübe”ye dayanır. Bilginin kaynağına ilişkin bu yaklaşım, görünürde iki kavram arasındaki yalın farklılık gibi görünmekteyse de bu, evren, dünya, devlet, toplum, birey, siyaset, otorite gibi birçok değere ilişkin bakış açısını belirleyen bir ayırmadır. Avrupa’nın modernleşme döneminde bilgiyi saf akla dayandıran düşünürler, toplumların tüm tarihsel ve kültürel kazanımlarını bir kenara bırakan bir toplum ve devlet tasavvuru geliştirmişlerdir. Bu düşünce geleneğinde yer alan düşünürler, insanın tarihten, kültürden, dolayısıyla dinden, gelenekten, görenekten, alışkanlıklardan ve teamüllerden bağımsız işleyen bir akla sahip olduğunu kabul ederler. Buradan hareketle, bireylerin tüm bunlardan bağımsız biçimde toplumu ve devleti her defasında yeniden sil baştan yaratabilecekleri sonucuna varırlar. Avrupa’da gelişen ve zamanla dünyanın değişik yerlerine yayılan tüm devrimci düşüncelerin kaynağı bu felsefi yaklaşıma dayanır.

Hâlbuki bilgiyi tecrübeye dayandıran anlayış tarih, kültür, gelenek, görenek, alışkanlık, teamül, kısaca toplumun kolektif bilgisini esas alan bir dünya görüşü geliştirmiştir. Hume’un, tüm bilgilerimizin kaynağının tecrübe olduğuna ilişkin iddiası bütün bunlara

kaynaklık eder. Meselâ ateşin yakıcı olduğu bilgisi saf aklın bize anlattığı bir şey değildir. Biz zaman içinde ateşle temas ederek onun yakıcı olduğu bilgisine ulaşmışızdır. Tüm bilgilerimiz zaman içindeki deneyimlerle oluştuğuna göre, toplumsal ve siyasal değerlere ilişkin bilgilerimiz de böyledir. Böyle olunca içinde yaşadığımız toplumun tarihsel arka plânı ve kültürel çerçevesinin dışına çıkama-yız. Birey, toplum ve devletle ilgili politika-ları geliştirirken tarihsel arka plân ile kültürel çerçeve içinde kalmalıyız. Başka bir deyişle bunlara ilişkin bilgilerimiz tarih ve kültürel arka plândan bağımsız olmamalı.

Modern dünyada gelişmiş olan muhafazakârlığı iki ana kategoride değerlendirebiliriz: felsefî muhafazakârlık ve siyasî muhafazakârlık. Aslında bu iki muhafazakârlık tümüyle birbirinden farklı iki muhafazakârlık türü olmadığı gibi tümüyle birbirinin aynısı da değildir. Ancak ikisi arasında bir geçişkenlik ve etkileşim her zaman söz konusu olmuştur. Daha doğrusu siyasal muhafazakârlık kendisine dayanak olarak felsefî muhafazakârlığı esas almıştır. Felsefî muhafazakârlıkla siyasî muhafazakârlığın Avrupa'daki serüveni birbirinden biraz farklı olmuştur. Değişik modernleşme anlayışları muhafazakârlığın Avrupa'da farklı birer seyir izlemesine yol açmıştır.

Felsefî muhafazakârlığın ana kaynağı İngiliz geleneğidir. İngiliz geleneği aynı zamanda daha “özgürlük” ve “insan” eksenli Anglo Sakson modernleşme anlayışının da yaşandığı bir gelenek. Bu geleneğin doğruduğu siyaset düşüncesi liberalizmdir. Dolayısıyla İngiliz anavatanlı muhafazakârlık büyük ölçüde liberalizm tarafından kuşatılarak tekamülünü sağlamıştır. Bunun, İngilizlerin dediği gibi *vice versa*'sı, yani tersi de doğrudur. Bu dünyada muhafazakârlık liberalizmin çekim alanı içinde kaldığı gibi, libera-

lizm de muhafazakârlığın çekim alanı içinde kalmıştır. Yirminci yüzyılın sonunda liberalizmle muhafazakârlık arasındaki felsefî ve siyasî buluşmanın arkasında aslında bu gelenek yer almaktadır. Anglo Sakson dünyadaki değişimler ve dönüşümler “saf akıl” eksenindeki dönüşümlerle sarmalanmadığı için burada “değişim” ile “gelenek” birbirinden kopuk şeyler olarak algılanmamıştır. Değişim, geleneğin zamanın şartlarına göre kendisini işlevsel yönde yenilemesi şeklinde algılanmıştır. Bu dünyada “süreklilik” ile “değişim” birbirlerini dışlamayan, aksine tamamlayan iki değer olarak kabul edilmiştir.

Oysa siyasî muhafazakârlık, esas olarak İngiliz anavatanlı muhafazakâr epistemolojiye dayanmakla birlikte Kıta Avrupa'sındaki devrim eksenli değişim-dönüşüm çabalarına karşı gelişen reaksiyoner bir duruşu ifade etmektedir. Siyasal liberalizmin ilk anavatanının Fransa olduğunu söyleyebiliriz. Fransız İhtilâli bu tarz muhafazakârlığı siyaset sahnesine davet eden bir girişim olmakla birlikte, esasen burada gelişen siyasal muhafazakârlık Fransız aydınlanma anlayışına karşı bir reaksiyon olarak da ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilâli kadar onyedinci yüzyıl Fransası'ndaki ütöpik sosyalist arayışlar da buradaki muhafazakârlığı etkileyen tepki çekici arayışlar olmuştur. Fransız muhafazakârlığının fikir babası Fransız İhtilâli'ne karşı duruşuyla bilinen Joseph de Maistre olmuştur. De Maistre'nin muhafazakârlık anlayışı epistemolojik olarak Hume'a kadar gitmekle birlikte esasında bir duruşu, bir reaksiyonu ifade etmektedir. Çünkü Fransız İhtilâli buradaki tüm devrimci anlayışlara tercüman olmuş ve tarihsel arka plânla, kültürel çerçeve adına ne varsa hepsine karşı meydan okumuştur.

Reaksiyoner ve devrimci Fransız siyasal modernleşmesi doğal olarak burada reaksiyoner karakterli bir muhafazakârlığın doğmasına yol açmıştır. Fransız muhafaza-

kârlığı epistemolojik bir yaklaşımla yetinmeyerek si-yasal bir duruş sergilemiştir. Başta sosyalist devrimcilik, liberal bireycilik ve hümanist ay-dınlanmacılık olmak üzere devleti, otoriteyi, dini, geleneği ve toplumu de-yim yerindeyse es geçen ya da ikincil plânda önemseyen tüm yaklaşımlara karşı siyasal bir tavır takınmıştır. Özellikle Kiliseye karşı âdeta savaş açan Fransız İhtilâli'ne karşı Fransız muhafazakârları da savaş açmışlardır. Buradan hareketle Fransız muhafazakârlığının Anglo Sakson muhafazakârlığa göre daha konjonktürel ve daha pratik hayata yönelik olduğu söylenebilir.

Kıta Avrupası'nda gelişmiş olan muhafazakâr düşünce Fransa'daki reaksiyoner muhafazakârlıkla sınırlı değildir kuşkusuz; muhafazakârlığın felsefi temelli bir de Alman versiyonu mevcuttur. Alman kaynaklı muhafazakârlık, pratik bir siyaset tarzı olmaktan çok, Anglo Sakson muhafazakârlık gibi felsefi özellikler taşır. Alman muhafazakârlığı söz konusu olduğunda akla ilk gelen isim, devlet ve otorite üzerindeki hassasiyetiyle bilinen Hegel'dir. Hegel, devleti toplumsal yaşamın tüm alanlarının merkezi hâline getirmekle ve tüm yaşam alanlarını kuşatıcı devletin birer entegral parçası kabul emekle burada otorite ve hiyerarşi eksenli bir muhafazakâr düşüncenin temelini atmıştır. Kıta Avrupa'sındaki iki muhafazakâr geleneğin tarihsel referansları ve ilham kaynaklarıyla ilgili şöyle bir tespitte bulunmak mümkün: Fransız muhafazakârlığı başta St. Augustine olmak üzere Kilise otoriteleri üzerinden dinsel kaynaklara uzanır ve oradan esinlenir. O bakımdan kurgusunun merkezinde Tanrı, din, kilise ve gelenek gibi değerler daha fazla yer alır. Oysa Alman muhafazakârlığının tarihsel ilham kaynağı, devleti sosyal yaşamın merkezi olarak kabul eden Antik Yunan geleneğidir. Bu bakımdan buradaki muhafazakârlığın en temel değerleri devlet, otorite, hiye-

rarşi, pozitif hukuk gibi değerlerdir. Ancak şunu unutmamak lâzımdır ki, bu iki muhafazakârlık geleneği de Anglo Sakson muhafazakârlığa göre "otoriter" özellikler taşırlar. Birisi otoriteyi metafiziksel ve aşkın bir devlet ile temellendirirken, diğer din ve gelenekle temellendirir.

Avrupa'daki muhafazakârlığı üç ana hat üzerinden incelemenin karşımıza çıkardığı önemli bir sorun vardır. O da, muhafazakârlığın sosyal demokrasi, sosyalizm, faşizm, liberalizm gibi düşüncelerin aksine çok varyasyonlu bir gelenek, daha doğrusu gelenekler oluşuyla ilgilidir. Başka bir deyişle, muhafazakârlığın dışındaki düşüncelerin temel değerleri, hedefleri, toplumsal ve siyasal projeleri, dolayısıyla net ve tanımlanabilir sınırları vardır. Bu değerler ve sınırlar toplumdan topluma muhafazakârlık kadar farklılık arz eden bir tarzda değildir. Oysa muhafazakârlık, değişik toplumların kendine özgü deneyimlerine açık olmaktan dolayı farklı karakterler taşıyan bir düşünce biçimidir.

Bu tespiti göz önünde bulundurarak Türk muhafazakârlığına baktığımızda Avrupa'daki muhafazakâr çizgilerin hemen tümünü, hatta fazlasını Türkiye'de görmekteyiz. Türkiye'deki muhafazakârlık Anglo Sakson muhafazakârlık gibi liberal özellikler taşıyan bir noktadan, Alman ve Fransız geleneğindeki aşkın, kuşatıcı ve otoriter bir devlet anlayışına kadar uzanır. Türkiye'deki siyasal düşünceler-deki karmaşa ve buğu muhafazakâr gelenekte fazlasıyla bulunmaktadır. Bir yandan Türk liberal ve demokrasi düşüncesini destekleyen bir muhafazakâr damar, bir yandan da demokrasiyle uyuşması ciddi kuşular götüren otoriter bir muhafazakârlık anlayışı söz konusu olmuştur. Türkiye'deki merkez sağ siyasetin daha çok liberal bir muhafazakâr gelenekten, milliyetçi siyasetinse daha çok otoriter bir muhafazakârlıktan beslendiği

görülmektedir. Milliyetçi siyaset deyince sadece sağdaki milliyetçi siyaset değil, aynı zamanda soldaki (merkez solda yer alan CHP ve DSP gibi) milliyetçi siyaset de otoriter bir muhafazakârlık anlayışından beslenmektedir. Fransız düşünür De Maistre, meselâ sağ milliyetçilere heyecan verirken, Alman düşünür Hegel de Türkiye'deki sol milliyetçilere heyecan verir. Dolayısıyla Türkiye'deki sağ milliyetçilerin toplumsal ve siyasal kurgusunda Tanrı, din, örf, gelenek ve görenek kilit bir role sahipken; sol milliyetçilerin toplumsal ve siyasal kurgusunda devlet ve otorite merkezî bir öneme sahiptir.

Muhafazakâr Düşüncede Toplum

Çok varyasyonlu muhafazakâr gelenek, insandan evrene uzanan geniş bir yelpazedeki her şeyle ilgili görüşler geliştirmiştir. Muhafazakârlığı analiz edenler genelde insan, toplum, düzen ve otorite olmak üzere dört noktadan hareketle analiz ederler. Muhafazakârların bu dört konuda ileri sürdükleri görüşler birbiriyle ilişkilidir. Başka bir deyişle, her bir alandaki görüşleri diğerleriyle bir şekilde örtüşmektedir. Ancak yukarıda altı çizilen üç muhafazakâr gelenekten her birinin ağırlık noktasının farklı olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Meselâ İngiliz muhafazakâr geleneği daha çok "gelenek" üzerinde dururken, Fransız muhafazakâr geleneği daha çok "millet", Alman muhafazakâr geleneği ise daha çok "devlet" üzerinde durur. Ama bunların her birinin diğer konulara kayıtsız kalmadıkları söylenebilir.

Toplum, muhafazakârların üzerinde hassasiyetle durdukları konulardan birini oluşturmaktadır. Hemen hemen tüm muhafazakâr düşünürler toplum söz konusu olduğunda aynı temel noktaların altını çizerekler. Bu ortak nokta da toplumun tanımıyla ilgilidir. Muhafazakârlara göre toplum, geçmişten gelip, geleceğe uzanacak olan ve kendisine

hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gereken organik ve canlı bir yapıdır. Bu tanım, muhafazakârların toplum söz konusu olduğunda altını çizdikleri temel değerleri barındıran bir tanımdır. Toplumun arka plânı; başka bir deyişle tarihselliği; organik, canlı, farklılaşmış ve kompleks bir yapı oluşu muhafazakârların altını çizdiği hususlar olarak bu tanımda yerini almaktadır. Muhafazakârlara göre toplum hem canlı hem de işlevsel açıdan farklılaşmış, mükemmel bir organizma gibidir. Onun gelişimi bir organizmanın gelişimi-ne benzer. Değişik evrelerden geçer ve her evre kendisine yeni şeyler kazandırır. Toplumun, kendisini iç dinamiğiyle yenileme gibi bir özelliği vardır. Toplumlar zamanın koşullarına göre işlevi bitmiş değerlerini, kurumlarını ve süreçlerini yenileriyle takviye ederler.

Bu bakımdan, toplum söz konusu olduğunda değişim kavramı da kendiliğinden devreye girer, muhafazakârlarda. Toplum sürekli değişim geçiren bir organizma olduğu için bu organizmada değişime yönelik meydana gelebilecek sun'î müdahaleler toplumun yapısını bozar. Toplumun bir kurumuna ya da parçasına yapılan müdahale sadece onunla sınırlı kalmaz, diğer parçalarını da derinden etkiler. Amerikalı muhafazakâr sosyolog David Easton'ın geliştirmiş olduğu sistem teorisi tam da bunun altını çizer. Easton'a göre sistem, değişik organların birbirine işlevsel yöntemle bağlandığı bir bütünlüğü arz eder. Bu bütündeki organlar zamanla değişim geçirirler. Bir organdaki değişim diğerlerine de yansiyarak sistemin tümünde bir değişime yol açar. Bu bakımdan sistemin en önemli iki özelliği Easton'a göre "değişim" ve "intibak"tır. Sistem, kendi içsel dinamiğiyle yeni değişimlere intibak sağlayacak bir özelliğe sahiptir.

Benzer bir yaklaşımı, birçok kişi tarafından muhafazakâr sosyolojinin fikir babala-

rından biri olarak kabul edilen Fransız sosyolog E. Durkheim geliştirmiştir. Durkheim sosyolojisi “organik” ve “mekanik” dayanışma anlayışı üzerine bina edilmiştir. Durkheim’da mekanik dayanışma tam anlamıyla gelişmemiş, farklılaşmamış geleneksel bir dayanışma biçimini oluştururken; organik dayanışma gelişmiş, farklılaşmış, modern topluma işaret etmektedir. Modern toplumdaki farklı unsurlar birbirleriyle işlevsel yönde bir entegrasyon içindedir. Başka bir deyişle bir çarkın birbirlerini tamamlayan dişlileri gibi işler sistem; birindeki aksama sistemin tümüne yansır. Değişim başlangıçta sistemin bir organında başlar, sonra tümüne yayılır. Ancak bu değişim sistemin içsel dinamiklerle oluştuğu için sisteme zarar vermeden gerçekleşir.

Toplum söz konusu olduğunda muhafazakârlarda harekete geçen hassasiyet “süreklilik” olmaktadır. Toplumun, tarihten getirip geleceğe taşıyacağı değerler ve kurumlar kesintiye uğramamalıdır. Süreklilik toplumsal ve siyasal yaşamı bunalımlardan, buhranlardan ve kaoslardan kurtaran bir güçtür. Bununla birlikte süreklilik, istikrar özelliğiyle toplumsal, kültürel, ekonomik ve hatta siyasal zenginleşmenin de anahtar kavramıdır. Muhafazakârlar bilimde, teknolojiye, kısaca hayatın her alanındaki yaratıcılığın süreklilikte yattığına inanırlar. Toplumsal değişim konusunda muhafazakârlar iki şeye reaksiyon gösterirler. Bunlardan biri toplumu cansız, sunî ve müdahale edilebilir bir şey olarak kabul edip onu yeniden yaratmayı veya dizayn etmeyi ön gören devrimci düşünce; diğeri de sanayi devriminin toplumsal yaşam alanında getirmiş olduğu tahribattır. Bu iki hususu göz önünde bulundurunca muhafazakâr toplum anlayışının önemli ölçüde reaksiyoner bir özellik taşıdığı anlaşılır.

Sanayi toplumu aile, komşuluk, akraba ve hatta cemaat yapıları üzerinde muazzam bir

etki meydana getirmiş ve bunların çözülmesine yol açmıştır. Muhafazakârlar, bu yapıların yeniden imar edilmesi ve toplumsal düzen açısından önemi üzerinde durmaktadırlar. Ancak muhafazakârlar yukarıda altı çizildiği gibi her tür toplumsal mühendislik düşüncesine karşı şiddetli bir tepki gösterirler. Toplum, bir bina gibi dışardan müdahalelerle, plânlarla şekillendirilebilecek bir yapı değildir. Ona yapılacak her tür müdahale onun doğasını ve doğal ahengini bozar. Denge, muvazene ve ahenk toplumun istikrarı ve sürekliliği için son derece önemlidir. Anavatanı ne olursa olsun tüm muhafazakârlar toplumsal değişimin kendi doğal evrimi içinde gerçekleşmesine özen gösterirler. Bu bakımdan “doğal düzen”, muhafazakârların topluma ilişkin kilit kavramlarından birini oluşturur.

Doğal düzen yönündeki görüşleri itibarıyla muhafazakârlar liberallere yaklaşmaktadırlar. Liberaller de her tür plânlı ya da müdahaleli değişim projelerine karşı durmaktadırlar. Liberal düşüncenin çağımızdaki en büyük ismi olan Hayek’in “kendiliğinden düzen” anlayışı muhafazakârların “doğal düzen” anlayışıyla tümüyle örtüşmektedir. Hayek bu bakımdan muhafazakâr-liberal bir düşünür olarak kabul edilmektedir. Kendisi bu tanımlamaya katılmamakla birlikte, Hayek’i muhafazakâr düşünceye yaklaştıran başka görüşleri de vardır. İnsan hakları konusundaki görüşleri itibarıyla de Hayek muhafazakâr bir çizgide yer alır. Muhafazakârlara göre insanın sahip olduğu haklar, kendisine yasalarla sağlanan haklardır. Hakların doğal hukukun bir gereği olarak doğuştan geldiğini kabul eden klâsik liberallerin aksine, muhafazakârlara göre haklar toplum öncesinden, başka bir deyişle doğal hukuktan kaynaklanmaz, toplumun bir lütfü olarak bireye verilir.

Kısaca, düzen ve değişim konusundaki görüşleri itibariyle muhafazakârlarla liberaler arasında büyük bir paralellik bulunur. Ancak muhafazakârlar insan-toplum ilişkisi yönündeki görüşleri itibariyle liberallerden ayrılmaktadırlar. Muhafazakârlara göre toplum sonradan yaratılan, oluşturulan sunî bir şey değildir. Aksine toplum insandan önce gelir ve insanı biyolojik bir varlık olmaktan çıkararak, toplumsal ve kültürel anlamda gerçek bir varlığa dönüştürür. Bu bakımdan muhafazakârlar toplumu “insanın gerçek doğası” olarak kabul ederler. Oysa liberaller devleti olduğu gibi toplumu da bireylerin oluşturduğunu kabul ederler. Toplum muhafazakârlara göre aynı zamanda hakların da kaynağını oluşturmaktadır. Muhafazakârlar liberal düşüncedeki özgürlük, mülkiyet ve yaşam gibi temel hakları kabul etmektedirler. Ancak bu hakların insan doğasıyla değil, toplumun doğasıyla ilgisi olduğunu, bu hakları sağlayan kaynağınsa toplum olduğunu kabul ederler.

Muhafazakâr Toplumun Temel Organları

Muhafazakâr toplumun birbirini tamamlayan ve birbiriyle irtibatlı temel birtakım organları vardır. Bu organların bir kısmı toplumun yönetim boyutuyla ilgili iken bir kısmı da toplumsal dinamikler ve ilişkilerle ilgilidir. Muhafazakâr toplumun, yönetimden toplumsal ilişkilere uzanan temel organları otorite, düzen, gelenek, din (kilise, cemaat), mülkiyet ve aile şeklinde zikredilebilir. Burada yönetimle ilgili olan otorite ve düzen kavramları da esas itibariyle diğer toplumsal organlarla şu ya da bu biçimde irtibatlıdır. Muhafazakârlara göre toplum, düzen ve otorite olmadan varlığını devam ettiremez. Başka bir deyişle, toplumun var olabilmesi ancak düzen ve otorite ile mümkündür.

Otorite ve düzenle irtibatlı olmakla birlikte toplumun toplumsal boyutlu üç temel organı muhafazakârlarda son derece önemlidir. Bunlardan biri gelenek ve göreneklerdir. Gelenek ve görenekler bir toplumun kurucu değerlerini oluştururlar. Toplumun kurucu değeri yukarıda ifade edildiği gibi “akıl” değil; “tecrübe”dir. Tecrübe söz konusu olunca bir toplumun kollektif değerleri olan gelenek, görenek, örf, âdet, teamül ve alışkanlıkları önem kazanmaya başlar. Toplumu var eden değerler bunlardır; bu bakımdan bunların mutlak surette korunması gerekir. Toplumun ortak hafızası, kimliği, kişiliği, bilinç arka plânı toplumun tecrübe yoluyla edinmiş olduğu bu değerlere dayanır. Bir toplum bu değerlerden soyutlandığında aynı zamanda ortak aklından da soyutlanmış olur. Başka bir deyişle onun hafızası, birikimi ve bilgisi yok edilmiş olur.

Tecrübe ve onun ürünü olan bu tür toplumsal değerler bir toplumdaki temel sosyolojik ve siyasal kurumların, yasaların ve ahlâkî değerlerin de ana referansını oluşturur. Bu değerlerde meydana gelen tahribat toplumun ahlâkî alt yapısında da tahribata yol açar. Toplumsal ilişkileri belirleyen ana çerçeve de yine bir toplumun tarihinden, başka bir deyişle kollektif tecrübesinden süzülerek gelen gelenek ve görenekleridir. Bu yönüyle bakıldığında gelenek ve görenekler bireyleri engelleyen değil, aksine koruyan birer pozitif değer olarak algılanırlar. Muhafazakârlarda toplumsal kurallar sınırlayıcı olmaktan çok, geliştirici özelliklere sahiptirler. Muhafazakârlar analizlerini birey yerine toplum ekseninde yaptıkları için gelenek ve göreneklerden kaynaklanan her tür kural ve kalıbın toplumu, dolayısıyla bireyleri koruyucu, kollayıcı ve geliştirici olduğunu kabul ederler.

Gelenek ve görenekleri ebediyete kadar değişmeden aynı şekilde devam eden hiçbir

toplum yoktur. Gelenek ve görenekler zamanla toplumun ana yapısı, yani organik yapısına uygun olacak tarzda kendini yeniler. Müdahale edilmediği zaman kendini yenileme, fonksiyonel biçimde olur ve toplumsal organizma zarar görmez. Ancak müdahale edildiğinde toplum zarar görür. Bu bakımdan gelenek ve göreneklerin kendi doğal evrimi içinde kendi değişimini yapması öngörülür, muhafazakârlıkta.

Muhafazakârlıkta toplumsal yapıyla ilgili önemli bir diğer toplumsal organ ise aile ve mülkiyettir. Muhafazakâr düşünceye göre toplumun en temel birimi ailedir. Aile sadece küçük bir birim olmakla toplumun temelini oluşturmaz; aksine aile üstlendiği birtakım temel fonksiyonlarla toplumun temelini oluşturan bir kurumdur. Muhafazakâr sosyologlar aileyi, sosyolojik işlevleri itibarıyla toplumun temel kurumu olarak ele alırlar. Meselâ Talcot Parsons ailenin üç temel fonksiyonunun “neslin devamı”, “sosyal rehabilitasyon” ve “sosyalleşme” olarak kabul eder. Bu üç fonksiyonuyla da aile, toplumun en temel işlevlerini üstlenmiş bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile, bireylerini toplumsal değerler doğrultusunda yetiştiren bir kurum olmakla birlikte aynı zamanda toplumdaki çeşitliliği sağlayan bir kurumdur da. Muhafazakâr demok-ratlar için aile toplumsal çeşitliğin de kaynağını oluşturur. Değişik inançları, gelenekleri, görüşleri, alışkanlıkları bireylerine aktaran ve bu anlamda toplumsal zenginliği sağlayan kurum ailedir. Toplumsal çeşitliliğe olan kat-kısının yanı sıra, aile aynı zamanda toplumsal mahremiyetin de temelini oluşturur. Mahremiyet ya da özel alanın merkezi aile olduğu için, toplumsal düzeyde teşhiri öngörülme-yen yaşam pratiklerinin veya değerlerin merkezi aile olmaktadır. Aile bu yönüyle bireyler için aynı zamanda bir özgürlük alanı oluşturmaktadır.

Ailenin muhafazakârlar için altı çizilen önemli işlevlerinden biri de bireylerine kazandırdığı kimliktir. Aile, bireylerine kimlik kazandırmak suretiyle onları topluma kazandırır ve bu kimlik üzerinden toplumsal dayanışmaya sevk eder. Durkheim, anomi ve yabancılaşma durumunun modern toplumdaki kolektif değerlerin çözülmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu değerlerin çözülme alanı ise aileden başlar. Dolayısıyla aile bağlarının zayıflamasıyla birlikte bireyleri toplumsal dayanışmaya zorlayan sosyal bağlarda da zayıflama olur. Bu da toplumsal çözülmenin başladığı noktadır.

Muhafazakârlara göre aile ile mülkiyet ele giden iki varlık alanıdır. Biri olmadan diğerinin varlığı da söz konusu olmaz. Mülkiyet, toplumsal düzenin sağlanmasında gerekli olan en önemli kurumlardan biridir. Mülkiyetin temeli ailedir. Meselâ Fransız düşünür Jean Bodin, mülkiyeti bireylere değil aileye ait bir hak olarak kabul etmektedir. Bodin'e göre devlet ile aile arasındaki fark, devletin egemenliğe, aileninse mülkiyete sahip olmasıdır. Tarihte Platon'dan başlayıp Marx'a kadar uzanan çizgide mülkiyete yapılan saldırı aileye yapılan saldırıyla el ele gitmiştir. Bu düşüncede olanlar iki kurumu birlikte lâğvetme düşüncesini geliştirmişlerdir. Bu bakımdan aile ile mülkiyet birbirinden kop-maz et ile kemik gibi iki varlığı oluşturmaktadır. Muhafazakârlara göre aile ve mülkiyet aynı zamanda toplumsal düzenin temelini oluşturan iki temel toplumsal kurumdur. Bunlarda meydana gelebilecek olan aşınma toplumsal düzenin de aşınmasına yol açar.

Toplumun omurgalarından birini de muhafazakâr düşünceye göre din oluşturmaktadır. Din, toplumun deyim yerindeyse “ruhunu” oluşturan bir kurumdur. Otorite, devlet, ekonomi, mülkiyet bir toplumun fiziksel bedenini oluşturuyorsa din de onun

canını ve ruhunu oluşturur. Dinden soyutlanmış bir toplum muhafazakârlara göre ruhandan ve canından olmak üzere olan bir organizmaya benzer. Muhafazakârlar dini devlete ve topluma hâkim olması gereken total bir varlık olarak kabul etmezler. Başka bir deyişle muhafazakâr düşüncede teokratik bir din ve siyaset anlayışı yoktur. Muhafazakârların dini önemsemesinin ana sebebi, dinin toplum için bir motivasyon kaynağı, bir manevî kaynak ve bir ahlâkî kaynak oluşturmalarıdır. Din, gelenek ve göreneklerin oluşmasında da önemli bir kaynak olarak yerini alır. Din aynı zamanda toplumsal dayanışmayı, birlik ve beraberliği sağlayan manevî bir bağıdır.

Muhafazakârların dine verdikleri önemin bir boyutu da cemaatle ilgilidir. Cemaat ve cemaatçi değerler toplumsal yaşam içinde, dinin hissedilen en önemli değerleri olarak dikkat çekmektedir. Cemaat, dinî değerlerin yaşatıldığı, ayakta tutulduğu, dolayısıyla dayanışma ve birlik ruhunun beslendiği sosyal ortamlardır. Cemaat duygusunun zayıflaması, dinî değerlerin etkisinin azalmasıyla sonuçlanır. Dinî değerlerin zayıflamasıyla, toplumsal dayanışma ve hatta aidiyet duygusunun zayıflaması arasında doğrusal bir ilişki vardır. Meselâ Durkheim meşhur “İntihar” adlı çalışmasında dinî değerlerin zayıflamış olduğu Protestan ülkelerde intihar düzeyinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bura-da dinî duyguların

zayıflamasına paralel olarak yüz yüze, sıcak ve paylaşımcı kültürel değerler zayıflamakta; bu da bireylerde anomiy ve yabancılaşma durumu meydana getirerek intihara yönelmelerine sebep olmaktadır. Muhafazakârlar cemaate sadece fiziksel bir değer yüklemeler; onun aynı zamanda üretmiş olduğu cemaatçi kültürünü de önemserler. Buradan hareketle komşuluk, arkadaşlık ve dindaşlık ilişkisinin sürdürülmesi üzerinde hassasiyetle durmaktadırlar.

Kısaca, cemaat muhafazakârlarda toplumsal yaşamın temel dinamiğini oluşturan sosyal bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhafazakâr siyasetin ana odağı cemaattir. Nasıl ki sol siyasetin öznesi sosyal sınıf, liberal siyasetin birey ise aynı şekilde muhafazakâr siyasetin öznesi de cemaattir. Ancak gerek Avrupa’da, gerekse Amerika’da toplumsalın cemaati kuşatacak kadar gelişmiş olması karşısında cemaat bir siyaseti, özellikle de iktidara talip bir siyaseti besleyecek genişlikte bir politik zemin oluşturmaz. O bakımdan muhafazakârlar, cemaati, muhafazakâr siyasetin temel öznesi olarak kabul etmekle birlikte, onu aşan enginlikte bir siyaset tarzı geliştirmişlerdir.

*Bu yazı 10-11 Ocak 2004 tarihleri arasında yapılan “Uluslar arası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu”nda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş hâlidir.

Açık Toplum Yazıları

Ömer Çaha

Özgürlük birçok insanın kolayca kullandığı, fakat anlamını ve açılımlarını nadiren etraflıca öğrendiği ve düşündüğü bir kavramdır. Ne yazık ki, bu tespit sadece, tahsilsiz insanlar için değil, tahsilliler için de geçerlidir. Bu çerçevede, üniversite çevrelerinin özgürlüğe bağlılık sicili de pek

parlak görünmemektedir. Özgürlüğün azami boyutlarda yaşandığı yerler olmaları gereken üniversitelerin kolayca bir nevi kışlaya çevrilebilmelerinin başlıca sebebi budur. Bugün, üniversitelerimizde ve fikir hayatımızda özgürlüğü gerçekten anlayan ve her yönüyle savunan pek az kişi vardır. Ömer Çaha, bir fikir ve bilim adamı olarak özgürlüğün azimli müdafacılarından biri olarak kendini kabul ettirmiştir. Çaha, bu eserinde de, özgürlükçü bir bakışla Türkiye'nin tartışma gündeminde hep ilk sıralarda yer alan önemli bazı meseleleri ele almakta ve ufuk açıcı tahliller yapmaktadır.

LiBeRtE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...